

Kirkekamp på Østerbro

Om Socialdemokratiet og Kirkefondet i mellemkrigstiden

Af *Lars Andersen*

Det københavnske Kirkefonds store indsamlinger til kirkebyggeri i midten af 1920'erne bragte fondet på konfliktkurs med den socialdemokratiske regering. Kirkeminister P. Dahl rejste kritik af Kirkefondets ejendomsret til kirkerne samt retten til "den halve brug af kirken", der gav Kirkefondet mulighed for at ansætte en valgmenighedspræst til den halve brug af kirken, selv om denne var overdraget til folkekirkelig brug. Denne artikel undersøger konflikten mellem Dahl og Kirkefondet, belyst ud fra en kirkeindvielse og en sogneudskillelse på Østerbro, hvor Aldersro Sogn og Sions Sogn i 1926 fik socialdemokratisk flertal i menighedsrådene. Kirkefondet var på den ene side en meget effektiv indsamlingskomite i mellemkrigstiden, men kirkehistorikerne har hidtil overset, at konflikten på Østerbro samtidig afspejlede Kirkefondets aftagende kirkepolitiske indflydelse i København.

Kirkefondet ved en skillevej

I perioden efter Første Verdenskrig stod Kirkefondet overfor to store udfordringer.¹ *For det første* den demokratiske kirkepolitiske lovgivning. I forbindelse med lov om menighedsråd i 1903 opstod en konflikt om ansættelse af præster ved Kirkefondets kirker, et af kardinal-punkterne i bevægelsen. Kirkefondet truede med at afbryde den folkekirkelige forbindelse, hvis menighedsrådene skulle have afgørende indflydelse på præstevalget. I egenskab af kirkebygger kunne Kirkefondet hævde patro-

1. Det Københavnske Kirkefond, eller blot "Kirkefondet", må betragtes som en enestående succes i den moderne kirkes historie. Siden grundlæggelsen i 1896 optog de en opgave med at forsyne den voksende hovedstad med kirker i en tid, hvor hverken stat eller kommune var i stand til at løfte opgaven. Kirkefondet arbejdede på frivillighedens grund i samvirke med den folkekirkelige ordning. Men det forløb ikke uden gnidninger. Kirkefondets kirke- og menighedsideal var ved grundlæggelsen egentlig frikirkelige, grundlæggerne var indremissionske, og hver kirke, der blev overdraget til folkekirkelig brug, var stadig Kirkefondets ejendom. 33 ud af 59 københavnske kirker var i 1930 opført og ejet af Kirkefondet, og siden 1896 var der indsamlet i alt 17. mio. kroner på landsplan. For en detaljeret fremstilling af Kirkefondets grundlæggelse og tiden frem til 1907, se Lars Schädler Andersen: *Balance-kunstneren. Harald Westergaard, kirkesagen og det sociale spørgsmål 1878-1907*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2012.

natsret til udnævnelse af den første præst ved hver kirke, men efterfølgende præsteskitte lå i Kultusministeriets hænder. Så længe ministeriet var Kirkefondet venligt stemt, gav dette ikke anledning til problemer, men kirkelovene i 1903 ændrede forholdet. Efter en årrække med konflikter med såvel grundtvigske kredse som Kultusministeriet nåede man i 1907 til et forlig, hvorefter Kirkefondet forblev i folkekirken, mod at de til hver en tid fik ret til at ansætte en valgmenighedspræst ved deres kirker til den "halve brug af kirken", dvs. gudstjeneste hver anden søndag og Kirkefondets disposition over menighedslokaler halvdelen af tiden. De indremissionske menighedssamfund, der opstod i forbindelse med kirkebyggeriet som grundstammen i arbejdet, skulle på den måde aldrig opleve at blive "hjemløse i egen kirke". Menighedsrådsloven i 1912 gav Kirkefondet ret til at ansætte og aflønne en eventuel andenpræst ved dets kirker. Det gjorde, at klausulen fra 1907 fik mindre betydning. Ved en lønreform i 1921 overgik disse andenpræster imidlertid til aflønning ved kirkelig ligning. Dette aflastede umiddelbart Kirkefondets økonomi, men ved menighedsrådsloven i 1922 fik menighedsrådene indstillingsret også til disse andenpræster, hvilket med et slag gjorde, at Kirkefondet mistede indflydelse på præstevalget. De havde dog stadig ejendomsretten samt den halve brug af kirke til valgmenighedspræst fra 1907 i behold.

For det andet begyndte Kirkefondets inderkreds at blive nervøs for, at den åndelige kraft i bevægelsen var ved at blive slap. Kirkefondet ville ikke alene bygge kirker, men var grundlagt som en åndelig bevægelse, hvor de stærkt troende menighedssamfund i København var fortroppen i styrkelsen af den "levende, aktive menighed", modsat den overfladiske og vanekristne "folkekirkelige sognemenighed". Modsat det lovbealede og demokratisk valgte menighedsråd var menighedssamfundet en frivillig sammenslutning af særligt aktive troende. Det første samfund blev grundlagt i 1890 ved Hellig Kors Kirke efter ideer udformet af H. O. Lange. Typisk skulle man forud for optagelse aflægge alvorligt vidnesbyrd om en kristen vækkelse, i realiteten som en art "genfødsel" som kristen, hvorved det enkelte medlem markerede sin egenart i kirken i forhold til de vanekristne, der alene var medlem af folkekirken ved dåben. En vis kirketugt spillede også en rolle i disse samfund.² Men i 1920'erne stagnerede udviklingen i disse menighedssamfund, og det blev klart for Kirkefondet, at overgangen til "andet slægtled" var en stor udfordring.³ Veteraner som Harald Westergaard, H.O. Lange og Henry

2. Julius Ifversen: *Ordrede Menighedssamfund*, København 1904.

3. P. Helweg-Larsen: *Ved Skillevejen. Betragtninger over Københavns Kirkesag*, København 1926, s. 11ff.

Ussing var efterhånden ældre mænd. Professor i statsvidenskab, Harald Westergaard, var som mangeårig formand for Kirkefondets forretningsudvalg den ubestridte leder, og han grundlagde så tidligt som i 1890 det berømte lægmandsudvalg, der var fondets forløber. Han personificerede i manges øjne selve kraften i den københavnske kirkesag. Egyptolog H. O. Lange og sognepræst i Valby, den senere stiftsprovst Henry Ussing, udformede de kirke- og menighedstanker, som bevægelsen byggede på. Sammen med Kirkefondets første sekretær, afdøde sognepræst Julius Friis Hansen, udgjorde disse mænd ”gründergenerationen”.

Anderledes forholdt det sig med de nye medlemmer af Kirkefondet, der var vokset op under I.C. Christensens demokratiske kirkepolitik og derfor ikke havde direkte erfaring fra kampårene i 1880’erne og 1890’erne. Kirkefondets problem med et generationsskifte afspejler her en hyppigt forekommende tendens i religiøse bevægelser.⁴

På den baggrund var der brug for en regulær saltvandsindsprøjtning i Kirkefondet. Den kom i 1923 i form af dannelsen af ”Kirkefondets Hjælpeindsamling” til opførelse af 20 nye kirker i København. Kirkefondets mål havde altid været 10.000 indbyggere pr. sogn samt to præster ved hver kirke. Den første store bølge af kirkebyggeri havde næsten realiseret dette mål omkring 1910, men folketallet i hovedstaden steg fortsat. Initiativtager til nye store indsamlinger var den unge præst P. Helweg-Larsen, der i 1920 var blevet sognepræst ved Kirkefondets Timotheus kirkesal i Valby.⁵ Han blev sekretær ved landsindsamlingen, der i første omgang indsamlede over 1,5 mio. kr. i form af en velorganiseret indsats i landet tyve amter.⁶ Men da turen i 1925 kom til København opstod problemerne. Planen var, at hovedstaden selv skulle levere 2 mio. kr. til indsamlingen, men en stor arbejdsmarkedskonflikt, der lammede samfundet, medvirkede til, at indsamlingen efter et år blot havde givet 400.000 kr. Ikke desto mindre kunne Kirkefondet i perioden 1924-28 opføre eller færdiggøre i alt 14 kirker. Det var den anden store kirkebygningsskifte i fondets historie.

4. Inger Furseth & Pål Repstad: *Religionssociologi. En introduktion*, København 2007, s. 232-235.

5. P. Helweg-Larsen: *Københavns Kirkesag. Skal den gaa frem eller tilbage?*, København 1923.

6. Chr. Gad: *Et Storværk. Københavns Kirkesag gennem 50 Aar*, København 1933, s. 183ff. I de fire genforenede sønderjyske amter blev der oprettet en særskilt indsamling.

Ved hjælp af hidtil ubenyttet kildemateriale kaster denne artikel nyt lys over denne del af Kirkefondets historie og ikke mindst relationen til Socialdemokratiet.⁷

Kirkeminister P. Dahls angreb på Kirkefondet

Da Kirkefondet ved et stort møde i Odd Fellow-palæet annoncerede hjælpeindsamlingen i København i mart 1925 blev projektet mødt med stor modstand fra flere sider. Det grundtvigske *Menighedsbladet* benyttede hjælpeindsamlingen i København til at genåbne den gamle debat om Kirkefondets indremissionske præg og herskesyge i hovedstaden. Fra grundtvigsk side hæftede man sig desuden ved, at hjælpeindsamlingen i 1920'erne var bredt ud til langt flere kredse landet over end blot de traditionelle indremissionske samfund, der havde været grundstammen i indsamlingerne før Første Verdenskrig. Trods indsamlingens forbindelse til Kirkefondet var det tilmed socialdemokrater og grundtvigianere, der denne gang gav økonomisk støtte til Københavns kirker. Derfor ville det være aldeles uretfærdigt, hvis de nye kirker blev indviet med rettigheder, der alene beskyttede de små indremissionske samfund. *Kristeligt Dagblad*, der altid var på Kirkefondets side, indrømmede for så vidt dette, men understregede, at uden Kirkefondets stærke organisation var pengene aldrig kommet.⁸

Det var imidlertid kritikken fra socialdemokratisk side, der blev afgørende for udviklingen. Fra september 1925 rasede en kritik i *Social-Demokraten*, der handlede om ”dyre præsteboliger” og ”grimme kirker”, der var overflødige og en hån mod den stigende bolignød i hovedstaden.⁹ Den nye socialdemokratiske kirkeminister P. Dahls program var desuden stik modsat Kirkefondets. P. Dahl, der havde en fortid som sognepræst i Køge, annoncerede en sparepolitik, der skulle forberede kirken på ad-

7. Det drejer sig i første omgang om Kirkefondets arkiv, hvor bestyrelsens og forretningsudvalgets protokoller er anvendt. Bestyrelsen, der indtil 1930 havde Københavns biskop som formand, var øverste myndighed i Kirkefondet, hvor forretningsudvalget varetog den daglige drift. I kirkekredse var der stor opmærksomhed omkring bestyrelsens årlige møder, og en læser af bestyrelsesmødernes referater skal foruden dette være opmærksom på, at debatten og de beslutninger, der blev truffet, i høj grad var orkestreret og forberedt af forretningsudvalget, der mere ubemærket opererede som institutionens egentlige magtcentrum. For det andet indtager artiklen arkiver efter kirkekomitéer, menighedsråd og menighedssamfund fra de omtalte sogne på Østerbro. Det giver mulighed for dels at vurdere forholdet mellem Kirkefondet og de lokale organisationer og dels socialdemokraternes ageren i menighedsrådene. Begge temaer, som indtil nu ikke har været genstand for udforskning.

8. *Menighedsbladet* 11/10, 12/10, 18/10, 25/10 1925; *Kristeligt Dagblad* 21/10 1925.

9. *Social-Demokraten* 8/9, 14/9, 18/9 1925.

skillelse fra staten, hvilket var partiets øverste mål.¹⁰ Ministeren mente, at tiden var løbet fra Kirkefondets ejendomsret og særrettigheder, og at de mange kirker ville belaste folkekirkens økonomi. Kirkefondet betalte drift og vedligehold, men præsternes løn betalte folkekirken, og det var typisk en udgift på 25.000 kr. pr. år for hver ny kirke, som Kirkefondet overdrog til folkekirkelig brug. Han mente desuden, modsat Kirkefondet, at sogne på mere end 15.000 mennesker ikke var et problem. Sogne-sammenlægninger i den indre by, hvor folketallet var stagneret eller visse steder faldende, kunne gøre behovet for nye kirker mindre. Samtidig burde alle nye kirker i København være selvejende.¹¹ Desuden mente Dahl, at Harald Ostenfeld indtog en uheldig dobbeltrolle, dels som Københavns biskop og dels som formand for Kirkefondet.¹² Ostenfeld afviste med den begrundelse, at biskoppens rolle i denne sag måtte være at udgøre et naturligt bindeled mellem folkekirkens styrelse og det frie menighedsliv i hovedstaden. Desuden var det nævnt i statutterne, at den Store Bededagskollekt, det var blevet tilladt Kirkefondet at indsamle i alle landets kirker, skulle overdrages til en forening under ledelse af netop biskoppen.¹³

Konflikten spidsede til i 1926. I Folketinget talte Dahl i januar om, at biskoppen måtte gå af som formand, og at Kirkefondet måtte opgive sine særrettigheder.¹⁴ Biskoppens dobbeltrolle havde efter Dahls mening givet problemer, da den sydlige del af Kristkirkens sogn i 1923 blev udskilt til et sogn, hvor Kirkefondet ønskede at opføre en kirke. Dette skete på biskoppens opfordring trods modstand fra Kristkirkens menighedsråd. Kristkirken hørte vel at mærke ikke under Kirkefondet. Dahl hævdede, at sogneudskillelse i hans tid ikke ville komme på tale, såfremt det lokale menighedsråd var imod.

10. Knud Erland Munck: *Socialdemokratiets kirkepolitik i 1930'ernes Danmark*, upubliceret speciale, Aarhus Universitet 1977, s. 53ff.

11. *Social-Demokraten* 13/10 1925, 29/3 1926, 15/4 1926, *Berlingske Tidende* 16/4 1926.

12. *Politiken* 27/9 1925, *Kristeligt Dagblad* 26/ 1925.

13. Kirkeministeriets arkiv, Akter vedrørende Det københavnske Kirkefond 1896-1940: *Skri- velse fra Sjællands biskop til Kirkeministeriet 20/10 1925*. Det var en kritik af biskoppens rolle, der før var kommet til udtryk fra grundtvigske kredse, men det var nyt, at Kirkemini- steriet rejste den. Det vidnede om en opfattelse i ministeriet om, at Kirkefondet ikke var en "rigtig" folkekirkelig bevægelse.

14. Det skete under finanslovsdebatten, hvor også den tidligere radikale kirkeminister Th. Povlsen rettede et kraftigt angreb på Kirkefondets rettigheder. Folketinget behandlede også på dette tidspunkt et forslag om nedsættelse af et udvalg til overvejelse af en adskillelse af stat og kirke. Her mente Povlsen, at i tilfælde af adskillelse var det "... ganske urimeligt, om en lille Klike skulde have Retten over største Parten af de københavnske Kirker", *Rigsdags- tidende 1925/26; Folketingets Forhandlinger*, sp. 3848.

Et par måneder senere udtalte Dahl til *Social-Demokraten*, at han ville overveje at inddrage Store Bededagskollekten, når denne skulle fornyes i 1928.¹⁵ Det var et frontalt angreb på fondet. Dahl indledte nu forhandlinger med Kirkefondet med krav om Kirkefondets opgivelse af både ejendomsret til kirkerne samt retten til ”den halve brug af kirken”. På et bestyrelsesmøde i oktober 1926 afviste Kirkefondet blankt kravene med henvisning til, at gaverne til Kirkefondet i årenes løb var givet under den klare forudsætning, at Kirkefondet bevarede sine rettigheder.¹⁶ Dahls svar var lige så kontant. Han opfordrede socialdemokrater i de københavnske sogne til at benytte menighedsrådsvalget i november 1926 til at lægge pres på Kirkefondet.¹⁷

Konflikten i Aldersro sogn

Dahl måtte gå af som minister i november 1926, men hans ord havde virket. I flere sogne stillede socialdemokratiske lister til menighedsrådsvalg i november. Ved valget den 23. november 1926 erobrede socialdemokraterne 9 ud af de 15 pladser i menighedsrådet i Aldersro sogn på Østerbro. De resterende medlemmer kom fra det indremissionske menighedssamfund ved den midlertidige kokolith-kirke, der var opført af Kirkefondet i 1908.¹⁸ Ved det første møde blev sognepræst Arne Biering-Sørensen valgt til rådets formand. Ordfører for den socialdemokratiske gruppe, kommunelærer Niels Klarskov Jeppesen, blev næstformand. Der var fra start lagt op til konflikt, da Klarskov Jeppesen pointerede, at det var den Kirkefondsdominerede kirkebestyrelse, der skulle udpege diverse stillinger ved kirken, såsom kirkeværge og kirkekasserer, og ikke menighedsrådet som ved folkekirkens øvrige kirker.¹⁹ Efter lov om kirkers brug skulle menighedsrådet vælge 3 repræsentanter til kirkens bestyrelse, hvortil Kirkefondet havde ret til at vælge 2 personer ved deres kirker.

15. *Social-Demokraten* 26/3 1926.

16. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol* 26-27/10 1926.

17. *Nationaltidende* 26/9 1926, *Kristeligt Dagblad* 29/10 1926.

18. Kirkefondets fremgangsmåde var at starte menighedsarbejdet omkring såkaldte midlertidige distriktskirker. Komitéer med udgangspunkt i dette lokale arbejde skulle herefter stå for at indsamle midler til opførelse af en permanent sognekirke. Distriktskirkerne kunne være en midlertidig kirkesal, som den ombyggede Maria Kirkesal på Vesterbrogade (tidligere danserrestauranten ”Valkyrien”) eller den berømte ”vandrekirke” af jern og træ, der først benyttedes i Nazareth sogn i 1892 og senere længere ude på Nørrebro. I starten af 1900-tallet begyndte Kirkefondet at opføre midlertidige kokolith-kirker. Denne type kirke var opført af plader af gips og sammenpresset kokosmateriale omkring et træskelet, se Andersen 2012, s. 123ff

19. Aldersro menighedsråds arkiv: *Forhandlingsprotokol for menighedsrådet* 11/2 1927.

På den måde fik Kirkefondet stort set altid flertal i bestyrelsen uanset flertallet i menighedsrådet.

Den første tid var møderne præget af intense debatter og afstemninger. Ofte måtte møder afbrydes, mens de to grupper drøftede deres stilling hver for sig. Det var ikke sjældent, at møderne først sluttede et godt stykke tid efter midnat. Niels Klarskov Jeppesen havde tætte forbindelser til P. Dahl, og det var Kirkefondets klare opfattelse, at han var ”sat ind” i Aldersro menighedsråd for at give Dahl en platform for fortsat kamp.

Den første store sag for menighedsrådet i Aldersro var indvielsen af den nye Taksigelseskirke, der skulle afløse Kirkefondets midlertidige kolkolithkirke. Planerne om Taksigelseskirken blev til umiddelbart efter afslutningen på Første Verdenskrig. I november 1918 skrev overretssagfører E. Staahl i *Kristelig Dagblad* om ideen.²⁰ Ved juletid udgik opråb i 190.000 eksemplarer fra en lokal komité med rødder i Aldersro sogn, hvor kirken skulle opføres som ny sognekirke. Kirken skulle betragtes som en national gave til Gud fra den samlede danske menighed, som tak for at Danmark undgik krigens rædsler. I marts 1919 kom det frem, at biskop Harald Ostenfeld var blevet formand for komitéen bag opførelsen, og at den skulle overdrages Kirkefondet som ejendom.²¹ Ved genforening med de sønderjyske landsdele blev der ved ministerielt cirkulære af 16. juni 1920 givet tilladelse til at optage kollekt til kirken ved alle gudstjenester i anledning af genforeningen.

Men spørgsmålet er, om befolkningen var klar over, at det ikke var en almindelig selvejende folkekirke, man samlede ind til. Det stod ikke i det officielle opråb, og netop dette understregede socialdemokraterne i Aldersro menighedsråd. Klarskov Jeppesen hævdede i foråret 1927, at kirken ikke oprindeligt var tiltænkt Kirkefondet som ejendom.²² Kirkefondets forretningsudvalg meddelte derimod, at kirken ville blive indviet til efteråret 1927 som Kirkefondets ejendom med de dertilhørende særrettigheder og klausuler vedrørende ”den halve brug af kirken”.²³

Socialdemokraterne krævede en forklaring og der indledtes forhandlinger. Det første møde fandt sted på Kirkefondets kontor den 1. juni. Her fremlagde Klarskov Jeppesen den socialdemokratiske gruppes synspunkter. Han anerkendte, at Kirkefondets midlertidige kirker, såsom kolkolithkirken i Aldersro, var opført hovedsageligt for Kirkefondets egne midler. Men de færdige sognekirker var som regel opført for penge, ind-

20. *Kristeligt Dagblad* 21/11 1918.

21. *Københavns Kirkesag og Menigheden*, marts 1919, s. 193-197.

22. Aldersro menighedsråds arkiv: *Forhandlingsprotokol for menighedsrådet 9/5 1927*.

23. Kirkefondets arkiv, pakke 8: *Forretningsudvalgets forhandlingsprotokol 28/4 1927*.

samlet blandt alle kredse i folkekirken. Således også Taksigelseskirken, der havde fået tilført størstedelen af midler til opførelse fra den store landsindsamling fra 1923. Helt præcis 280.000 kr. ud af en byggesum på i alt 400.000 kr. Klarskov Jeppesen hævdede, at der skulle være lige ret for alle i kirken. En indvielse af Taksigelseskirke med Kirkefondets særrettigheder, særlig den halve brug af kirken, ville give menighedssamfundet en ret over sognets flertal. Der var i 1926 ca. 160 medlemmer af det indremissionske menighedssamfund mod 17.000 indbyggere samlet i Aldersro sogn. Klarskov Jeppesens princip var klart: "Vi ønsker Menighedsraadet respekteret som øverste Instans inden for Sognets kirkelige Liv".²⁴ Derfor foreslog han, at kirkens bestyrelse altid skulle afspejle menighedsrådets flertal samt at klausulen om den halve brug kun kunne træde i kraft med 2/3 flertal i menighedsrådet. Det var betingelsen for, at menighedsrådet ville anerkende Taksigelseskirke som kirkefondskirke.

Dette kunne Kirkefondet ikke gå ind på. Hvis menighedsrådet skulle have indflydelse på klausulens brug, så var Kirkefondets tid forbi som en fri åndelig bevægelse og bevægelsen reelt reduceret til en indsamlingskomité. Derimod var man indstillet på, at klausulen kun kunne træde i kraft med et 2/3 flertal i Kirkefondets bestyrelse. Dette, som blev meddelt på et møde den 7. juni, tilfredsstillede imidlertid ikke Klarskov Jeppesens gruppe, der hæftede sig ved, at Kirkefondets bestyrelse var indremissionsk domineret, hvorfor denne indrømmelse ikke sikrede sogneflertallet nogen ret.²⁵ Det blev nu aftalt at fortsætte forhandlingerne til august 1927.

Men i mellemtiden reagerede Kirkefondet, der opfattede Aldersro menighedsråd som en trussel, der skulle bekæmpes med alle midler. Det var ikke kirkelig interesse, der drev socialdemokraterne i Aldersro, men alene en politisk interesse. På et møde i Kirkefondets forretningsudvalg den 23. juni 1927 blev det besluttet at formå Venstreregeringens kirkeminister, F. Bruun-Rasmussen, til at lade kirken indvie så hurtigt som muligt – og ikke afvente forhandlinger med socialdemokraterne i Aldersro.²⁶ To dage senere skrev Kirkefondet til ministeren, at en indvielse ikke burde udskydes længere end til den 25. september. Taksigelseskirken på Jagtvej var ganske vist ikke færdig endnu, men den midlertidige Aldersro kirke var blevet solgt i 1924, og i tre år havde Kirkefondet lejet kirken. Den nye ejer havde imidlertid solgt kirken, og Kirkefondets lejemål ud-

24. Kirkefondets arkiv, pakke 84: Udtagne Sager, "Aldersro-affæren": *Mødereferat* 1/6 1927.

25. Kirkefondets arkiv, pakke 84: Udtagne Sager, "Aldersro-affæren": *Mødereferat* 7/6 1927.

26. Kirkefondets arkiv, pakke 8: *Forretningsudvalgets forhandlingsprotokol* 23/6 1927.

løb den 17. oktober. Taksigelseskirke burde indvies senest ved udgangen af september for at undgå en periode, hvor sognet var uden kirke.²⁷

Om denne forklaring på hastværket var sandheden, kan ikke afgøres. Under alle omstændigheder fik menighedsrådet i Aldersro ikke besked om dette. Det skete først, da kirkeminister F. Bruun-Rasmussen, der modsat Dahl var ven af Kirkefondet, i starten af august *havde* udstedt en resolution om Taksigelseskirkens indvielse som sognekirke med alle Kirkefondets rettigheder tilknyttet. Klarskov Jeppesens gruppe mødte op til forhandlinger på Kirkefondets kontor den 19. august. De var mildest talt opbragte over, at Kirkefondet var løbet fra en klar aftale med det socialdemokratiske flertal i menighedsrådet. Harald Westergaard foreslog som plaster på såret, at den socialdemokratiske gruppe kunne få en plads mere i Taksigelseskirkens bestyrelse, således at Kirkefondet blot udpegede en person.

Venstres kirkeminister Bruun-Rasmussen var til stede på mødet. Han udtalte forståelse for menighedsrådsflertallets ønsker, men kunne ikke foretage sig videre, da resolution om kirkens indvielse allerede var udstedt. Fik menighedsrådet indflydelse på klausulen om den halve brugsret, ville det kræve en ændring i resolutionen. Det er klart, at ministeren ikke kunne give denne indrømmelse, da det i Rigsdagen kunne udlægges som et knæfald for Socialdemokratiet. Det ønskede ministeren naturligvis ikke, men hans reaktion vidner om, at han nu for første gang hørte om den socialdemokratiske gruppes hovedkrav med hensyn til den halve brugsret.

Klarskov Jeppesen afviste Westergaards udspil. Kampen om Taksigelseskirken var tabt. Ikke desto mindre sendte det socialdemokratiske flertal i Aldersro sogn en skrivelse til ministeren, hvor de blandt andet skrev, at alle burde stilles lige i kirken:

Kirkefondets Særrettigheder sætter et saadant Skel, og giver den lille Kreds, som i Sognene slutter sig sammen i Menighedssamfund en Ret til Brug af Kirken, som er en Uretfærdighed mod alle de mange Tusinder i Sognet, som ikke vil indordne sig under Menighedssamfundet, d.v.s. Indre Mission.²⁸

27. Kirkefondets arkiv, pakke 84: Udtagne Sager, "Aldersro-affæren": *Skrivelse fra Kirkefondet til Kirkeministeriet* 25/6 1927.

28. Kirkefondets arkiv, pakke 84: Udtagne Sager, "Aldersro-affæren": *Skrivelse fra Niels Klarskov Jeppesen m. fl. Til Kirkeministeriet* 24/8 1927.

Hvis ministeren ikke ville medvirke til at ændre på disse misforhold, kunne en kirkekamp forventes at bryde ud, advarede socialdemokraterne.

En bizar kirkeindvielse

Den 25. september 1927 blev Taksigelseskirken indviet, og i den anledning var både landets kirkeminister og den samlede kongefamilie til stede. Denne begivenhed skulle dog blive husket for noget ganske andet. Fra morgenstunden begyndte der at samle sig en større forsamling uden for kirken, måske op mod flere tusinde. En del af dem var af kvarterets jævne befolkning, der som bidragsydere til kirken ønskede at deltage i indvielsen. Der opstod nu tumult ved indgangen, da kirkebetjenten nægtede dem adgang med den begrundelse, at pladserne var reserveret af Kirkefondet, der havde opført kirken. Til slut måtte der tilkaldes en seks betjente stor assistance fra en nærliggende politistation for at holde folk i ro. ”En Skandale ved Taksigelseskirkens Indvielse”, stod det at læse med store bogstaver på forsiden af *Social-Demokraten* dagen efter. Kirkefondet kunne tilsyneladende godt bruge arbejdernes penge til kirken, men det lille indremissionske menighedssamfund, der i et årti havde arbejdet i Aldersro sogn, var tilsyneladende de eneste jævne folk, der havde fået adgang til kirken.²⁹

I borgerlige aviser var oprinnet nærmere en bevidst socialdemokratisk aktion, der havde til hensigt at spolere højtideligheden.³⁰ Niels Klarskov Jeppesen rettede kritikken tilbage mod Kirkefondet. Problemet var, at Kirkefondet mod socialdemokraternes ønske havde fået kirken indviet med en række særlige rettigheder. Desuden havde Klarskov Jeppesen allerede før indvielsesdagen kritiseret Kirkefondets uddeling af adgangskort, hvor der ikke blev taget hensyn til de mange lokale bidragsydere fra arbejderklassen. Han understregede, at det ikke var en politisk aktion men en spontan reaktion fra frustrerede småkårsfolk, der måtte se til, mens overklassen og Indre Missions betroede samledes i kirken.³¹

Den 4. oktober 1927 skrev Klarskov Jeppesen i *Social-Demokraten*, at folk fra alle kirkelige retninger havde givet penge til Taksigelseskirken i den tro, at det var en national gave fra den danske menighed til kirken. Der var sågar kommet store bidrag fra danskere i Amerika: ”Var det mon for at skænke Kirkefondets lille Kreds en Ejendom til en Værdi af over 400,000 kr.?”³² Jeppesen rørte ved det ømme punkt, som også grundt-

29. *Social-Demokraten* 26/9 1927.

30. *Nationaltidende* 26/9 1927, *Berlingske Tidende* 26/9 1927.

31. *Social-Demokraten* 27/9 1927.

32. *Social-Demokraten* 4/10 1927.

vigske kredse borede i. Kirkefondets kirker fik i 1920'erne store tilskud fra landsindsamlingen – Taksigelseskirke således langt over halvdelen af byggesummen. I landsindsamlingens vedtægter stod, at indsamlingens formål var, ”at faa de nødvendige Kirker i København rejst i Tilslutning til Det københavnske Kirkefond, der ejer Kirkerne”.³³ Klarskov Jepsen hævdede, at folk rundt om i landet knapt nok vidste, hvad ejendomsretten indebar. Endnu færre var formentlig klar over, at det lokale indremissionske menighedssamfund, med klausulen om den halve brug, havde en særlig ret overfor sogneflertallet.

Splittelse i Kirkefondets bestyrelse?

Uanset årsagen til urolighederne ved indvielsen var Taksigelseskirken blevet et stridspunkt mellem Kirkefondet og Socialdemokratiet. Kirkefondet sejrede umiddelbart, men kritiske røster begyndte at dukke op internt. Da Aldersrosagen blev diskuteret på et bestyrelsesmøde i oktober 1927 udtalte et mangeårigt medlem af bestyrelsen, professor Jens Warming, om den halve brugsret: ”Vi maa se at komme bort fra den Mistillid, som den er Skyld i og som kan blive det endnu mere i Fremtiden”.³⁴ Klausulen vanskeliggjorde samarbejdet med menighedsrådene og øgede blot misstemningen mod Kirkefondet. Der var dog fortsat et flertal i den samlede bestyrelse for at føre den hårde kurs overfor socialdemokraterne. Gaverne til kirkebyggeri ville falde bort, hvis særrettighederne gjorde, og Kirkefondet havde et ansvar for at beskytte de levende menigheder mod socialdemokratisk magtpolitik. Forretningsudvalgets Niels Juhl sagde det klart på et møde i december 1927: ”Menighedsraadet i Aldersro er rent politisk, de har ingen kirkelig Interesse, og de skal ikke diktere os, hvad vi skal gøre”.³⁵ Kampen i Aldersro var et anslag mod den levende menighedstanke, som var Kirkefondets åndelige grund.

Men i foråret 1928 gik Jens Warming i offentligheden med sin kritik i form af artiklen ”Nye Veje for Københavns Kirkesag”. Den vakte stor opsigt i kirkekredse. Her rettede et bestyrelsesmedlem af Kirkefondet en sønderlemmende kritik af hele kirkesagen. *For det første* mente Warming, at indsamlingsmaskineriet efterhånden var blevet overbelastet, og mange menighedssamfund havde økonomiske problemer. Desuden havde de store indsamlinger i starten af 1920'erne mange steder virket som det rene tiggeri uden tanke på, hvor meget og hvor ofte man kunne forlange penge af sine traditionelle givere. *For det andet* var kirkesagen i

33. Vedtægter for Kirkefondets Hjelpeindsamling paa Landet, Kirkefondet 1923, §1.

34. Kirkefondets arkiv, pakke 4: Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 25-26/10 1927.

35. Kirkefondets arkiv, pakke 8: Forretningsudvalgets Forhandlingsprotokol 15/12 1927.

høj grad blevet afhængig af gaver fra provinsen, hvor mange ikke var klar over, at det var kirker, der blev Kirkefondets ejendom. *For det tredje* var særrettighederne, den halve brugsret, og flertallet i kirkebestyrelser, konstant årsag til gnidning og gav mange problemer med de lovbefalede menighedsråd. Løsningen på disse problemer var ifølge Warming, at Kirkefondet som regulær folkekirkelig indsamlingskomite gik ind i folkekirken og samarbejdede med Kirkeministeriet om opførelse af kirker, hvor størstedelen skulle opføres ved almindelig skattemæssig ligning.³⁶

Kirkefondets veteraner var forfærdede. Det var et grundanslag mod Kirkefondets ideer, der byggede på menighedens selvstændiggørelse gennem det frivillige samarbejde med folkekirken. Helt fra Ussings kirketanker omkring 1890 var kirkerne ikke i første række målet, men et middel til at styrke de levende menighedssamfund. Kirkefondets energiske sekretær P. Helweg-Larsen skrev i *Københavns Kirkesag*, at Kirkefondets særlige rettigheder beskyttede de kredse, der fyldte mest blandt bidragsyderne:

... selvfølgelig er der Forbindelse mellem Karakteren af den Kreds, som i særlig Grad bærer et Arbejde, og Karakteren af dette Arbejde – Indre Missions Gaver vilde f. Eks. snart holde op, hvis Arbejdet ved Kirkefondets Kirker væsentligt fik Præg af grundtvigsk Høj-skolearbejde.³⁷

Men hermed bragte Helweg-Larsen den gamle debat om Kirkefondets retningspræg frem igen, og det grundtvigske *Menighedsbladet* var ikke sen til at gribe den i en række artikler i foråret 1928. Og det var et problem for Kirkefondet, at det alene var *Kristeligt Dagblad*, der forsvarede deres gamle linje. Selv *Berlingske Tidende* udtrykte sympati for Warmings program.³⁸

Heller ikke socialdemokraterne i Aldersro menighedsråd var færdige med kritikken. Klarskov Jeppesen rejste på ny debatten i *Social-Demokraten* og i *Menighedsraadenes Blad*. Som Warming lagde han vægt på, at mange bidragsydere i provinsen, som i stigende grad bar en hovedbyrde, ikke var klar over, at man samlede penge ind til en bevægelse, der primært havde til formål at beskytte indremissionske småkredse i København. Jeppesen anfægtede også de mere konkrete forhold ved kir-

36. Jens Warming: "Nye Veje for Københavns Kirkesag", *Kirke og Folk*, 4. Aarg., 1928, s. 33-48.

37. *Københavns Kirkesag*, april 1928, s. 3.

38. *Berlingske Tidende* 6/3 1928.

kerne, især at Kirkefondet altid havde flertal i kirkebestyrelsen. Ved Tak-sigelseskirken betød det, at ”Menighedsraadet Flertalsgruppe sidder som Mindretal i Kirkebestyrelsen”.³⁹ Desuden havde menighedssamfundene mulighed for at vælge en repræsentant til Kirkefondets bestyrelse, hvilket sognets øvrige beboere ikke havde mulighed for. Desuden gav den halve brugsret til kirkerne de små menighedssamfund en ret, som var aldeles udemokratisk. Ganske vist var denne klausul aldrig taget i anvendelse, men det var en konstant trussel, der reelt betød, at menighedsrådet var tvunget til at tage det i betragtning, når de indstillede præster.

Den massive kritik fra begge sider, internt i Kirkefondet og fra socialdemokrater og grundtvigianere udenfor, fik forretningsudvalget til at indkalde til ekstraordinært bestyrelsesmøde i september 1928. Diskussionen bølgede frem og tilbage over to dage. På den ene side stod forretningsudvalget og den ældre generation med kravet om fastholdelse af den oprindelige kurs. På den anden side stod Jens Warming og en række yngre præster, der talte for en ny linje, der gik ud på at afvikle særrettighederne og komme menighedsrådene og socialdemokraterne i møde. Sognepræst Kristian Jensen ved Timotheus kirke sagde det klart:

Kirkefondet er et Kontor, en Institution, mindre en aandelig Indsats. Ved de fleste Kirkefondskirker er det ikke os som aandeligt præger Livet ... De yngre Kirkefonds-præster føler ikke loyalt for K.F., der er mere Kritik, og Menigheden kender meget lidt til K.F.⁴⁰

Kristian Jensen beklagede denne udvikling, men det var klart tendensen i København, at Kirkefondets dage som en samlet åndelig paraply over de levende menigheder var forbi. Menighedssamfundene orienterede sig mere mod at finde en løsning i forhold til menighedsrådene end de orienterede sig mod Kirkefondet: ”Derfor er der noget konsekvent i Prof. Warmings Forslag om at ophæve K. F. og lave et Indsamlingskontor”.⁴¹ På den måde ville kritikken forstumme.

Diskussionen endte dog med en bred opbakning til forretningsudvalgets linje. Forretningsudvalget måtte for at redde særrettighederne acceptere, at bestyrelsen vedtog to ændringer. For det første blev det besluttet, at kirkefondskirker kunne overgå til selveje, hvor midlerne til kirkernes opførelse for størstedelens vedkommende var indsamlet lokalt

39. *Menighedsraadenes Blad*, Marts 1928, s. 43.

40. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 18/9 1928*.

41. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 18/9 1928*.

og under den forudsætning, at præster, menighedssamfund og menighedsråd var enige herom.⁴² For det andet var Kirkefondet villig til, såfremt menighedsrådet ønskede det, at afstå fra at vælge to repræsentanter til kirkens bestyrelse, under forudsætning af, at kirkens drift fremover blev betalt over kirkelig ligning. Forretningsudvalget reddede ejendomsretten og den halve brug af kirken, men de vedtagne ændringer var ikke desto mindre et vidnesbyrd om en begyndende splittelse i Kirkefondet.

Sions sogn

Niels Klarskov Jeppesens gruppe mente, at Kirkefondet havde snydt dels befolkningen ved indsamlingen til Taksigelseskirken og dels menighedsrådet i forhandlingerne om kirkens indvielse. Og gruppen fortsatte nu kampen. For det første ved at nægte indsamling af Store Bededagskollekt i Taksigelseskirken til foråret 1929.⁴³ På dette tidspunkt var Klarskov-Jeppesen blevet valgt til formand, da sognepræst Biering-Sørensen havde nedlagt sit mandat.

For det andet, og noget vigtigere, ved at kæmpe imod Kirkefondets planer med udskillelse af et nyt sogn: Kildevælds sogn. Med udgangspunkt i Sions sogn var der i samarbejde med Kirkefondet oprettet en kirkekomité i 1925, der skulle samle penge ind til opførelse af en ny kirke i et sogn, der skulle udskilles fra den sydlige ende af Sions sogn.

Sion var det andet københavnske sogn, hvor socialdemokraterne fik flertallet af stemmerne og blev repræsenteret med 8 medlemmer i det nye menighedsråd efter valget i november 1926. Den anden, overvejende indremissionske, liste fik 7 valgt ind, heriblandt 5 medlemmer fra komitéen bag Kildevældskirkens opførelse, anført af fabrikant Axel Schleisner. Kildevældskomiteén var på et tidligt tidspunkt klar over, at denne sag var sprængfarlig. På et møde i april 1926 var minister Dahl tilstede for at diskutere sogneudskillelse. Ifølge komitéens forhandlingsprotokol lagde ministeren ikke skjul på, "...at han vilde benytte dette Spørgsmaal i den "Krig", der for Tiden fandtes mellem Ministeren og Kirkefonden".⁴⁴ Men komitéen ønskede øjensynligt ikke at gøre dette spørgsmål til en front i den magtkamp og anså de lokale forhold som afgørende for det nye sogns grænser. Og i Sion sogns menighedsråd var der, modsat Al-

42. Hans Tavsens kirke, der havde et grundtvigsk flertal i menighedsrådet, benyttede sig af denne mulighed allerede i 1929.

43. Aldersro menighedsråds arkiv: *Forhandlingsprotokol for menighedsrådet 6/9 1928*.

44. Komiteen for Kildevældskirkens arkiv: *Forhandlingsprotokol 8/4 1926*.

dersro, ikke den samme konflikt mellem socialdemokrater og missionsfolk.⁴⁵

Denne situation udnyttede Klarskov Jeppesen allerede i sommeren 1927, da slaget om Taksigelseskirken var tabt. Den 18. august henvendte Aldersros socialdemokratiske gruppe sig til Kirkeministeriet med et forslag om, at der skulle komme lige mange sognebørn til Kildevælds sogn fra både Aldersro og Sion. Begrundelsen for at tage ca. 7.000 beboere fra Aldersro var, at man ellers om nogle år ville stå overfor "... et nyt Sog-nedelingsspørgsmaal, idet Aldersro som Følge af sin Beliggenhed vil faa en saa stor Tilvækst, at det bliver betydelig større end det nuværende Sions Sogn".⁴⁶ Aldersro lå tæt på den del af Østerbro, der voksede kraftigt i mellemkrigstiden. Ganske vist ville dette forslag efterlade Sion og Aldersro med 15.000 indbyggere i hver, men man ville på sigt spare en kirke ved at overflytte det nævnte antal beboere fra Aldersro til Kildevæld. Det var en bevidst provokation af Kirkefondet, der siden starten i 1890'erne havde sat 10.000 indbyggere pr. sogn som det maksimale. Men det var omvendt i tråd med Dahls udmeldinger i de foregående år.

Kort efter blev dette forslag diskuteret i Sion sogns menighedsråd. Højst overraskende viste det sig, at 14 ud af de 15 medlemmer i menighedsrådet, netop med henvisning til befolkningsudviklingen, støttede socialdemokraterne i Aldersro.⁴⁷ Planen blev desuden støttet af sognepræsten Einar Borregaard, og residerende kapellan Rasmus Huusom, der begge tilmed sad i komitéen til opførelse af Kildevælds kirke. Huusom var i øvrigt af komitéen udpeget til at blive kirkens første sognepræst. Det vil sige, at 6 ud af komiteens 13 medlemmer i 1927 var for en sådan sogneudskillelse. Det betyder, at selv om Sions sogns menighedsråd reelt var delt mellem socialdemokrater og komiteens folk, kan der ikke spores nogen nævneværdig uenighed om den nye sogneudskillelse.

At rebellerne i Aldersro gik hårdt frem, var for så vidt at forvente, men at et næsten samlet menighedsråd i Sions sogn gik ind på en sogneudskillelse, der brød fundamentalt med Kirkefondets principper, varslede om kommende problemer, selv om Kirkefondets P. Helweg-Larsen

45. Niels Klarskov Jeppesen understregede i et senere tilbageblik, at socialdemokraterne var drevet af oprigtig kirkelig interesse og ikke politiske motiver ved menighedsrådsvalgene i 1920'erne og 1930'erne. Sions sogn synes at være et eksempel på dette, se Niels Klarskov Jeppesen: "Socialdemokraterne i Københavns menighedsraad", *Københavns Stifts Aarbog* 1944, s. 43-48.

46. Kirkefondets arkiv, pakke 84: Udtagne Sager, "Aldersro-affæren": *Skrivelse fra Niels Klarskov Jeppesen m. fl. Til Kirkeministeriet* 19/8 1927.

47. Sions sogns menighedsråds arkiv, EC-032: *Menighedsrådets forhandlingsprotokol* 1/9 1927.

flere gange afviste, at Sion var på Aldersros side i sagen.⁴⁸ Det var desuden en pinlig affære, at Kildevældskomiteen tilsyneladende var på vej væk fra Kirkefondets stilling i sagen.

Sagen gav anledning til krisestemning og intensiveret rådslagning i Kirkefondets forretningsudvalg, der mødtes den 27. november 1927 for at diskutere modtræk. Stemningen var trykket. De indremissionske menighedssamfund i Aldersro og Sions var aldeles usynlige i debatten, og Henry Ussing frygtede, at Kirkefondet blev åndeligt isoleret uden den stærke forbindelse til de lokale folk.⁴⁹ Kirkefondets ”fremrykningsstrategi” blev revideret, da det nu var nødvendigt at få kirkeminister F. Bruun-Rasmussen til at godkende en sogneudskillelse, til trods for, at man endnu ikke havde lagt grundsten til nogen kirke i det påtænkte nye sogn. Den 5. september 1928 udstedtes en kongelig resolution, hvorefter et nyt Kildevældssogn primært skulle hente sine beboere fra Sions sogn og kun omkring 2.000 fra Aldersro. Det var imidlertid klart i strid med både Kildevælds kirkekomité, Klarskov Jeppesens gruppe, og endelig præster samt menighedsråd i Sions sogn.

Dahls forslag til sogneregulering

Efter folketingsvalget i april 1929 satte P. Dahl sig atter til rette i Kirkeministeriet. Denne gang dannede Socialdemokratiet regering med Det radikale Venstre, hvilket lagde en dæmper på de kirkepolitiske krav om adskillelse af stat og kirke.⁵⁰ Men Dahls kamp mod Kirkefondet fortsatte. I efteråret 1929 fremlagde han en plan for en ny sogneomlægning i København. Det var en plan der for at spare penge tilsidesatte princippet om 10.000 mennesker pr. sogn. Det betød samtidig, at flere Kirkefondskirker ville blive overflødige. Hensigten var reelt at give kirker tilbage til fondet, så de ikke skulle drives over den offentlige ligning. Sogneplanen vakte stor opsigt og vrede i Kirkefondet, der så kerneprincippet ”Sogne paa 10.000 med to Præster” angrebet.⁵¹

Dahl fremlagde sin plan på Kirkefondets bestyrelsesmøde den 22. oktober 1929. Baggrunden for de sogneomlægninger, som ville komme til at berøre Kirkefondet var, at befolkningstallet flere steder i byen var stagne-

48. Se eksempelvis *Københavns Kirkesag og Menigheden*, December 1930, s. 92.

49. Kirkefondets arkiv, pakke 8: *Forretningsudvalgets Forhandlingsprotokol 27/11 1927*.

50. P. G. Lindhardt: ”Tiden 1901-1965”, i: Niels Knud Andersen og P. G. Lindhardt (red.) *Den danske kirkes historie*, bd. 8, København, 1966, s. 143; Tage Kaarsted: *De danske ministerier 1929-1953*, København, Forsikringsanstalten, 1977, s. 23.

51. *Københavns Kirkesag og Menigheden*, December 1929, s. 281; P. Helweg-Larsen: ”Kirkesagen i det sidste Aar”, *Kirkefondets Aarbog* 1929, s. 111-119.

rende. Dahl ønskede at holde igen med sogneudskillelser. Han foreslog reelt Kirkefondet en "byttehandel", som han kaldte det.⁵² Flere af Kirkefondets kirker var overflødige, og ideen var, at de kommende kirker i København skulle indvies som selvejende uden Kirkefondets særrettigheder, hvorimod en række kirker skulle tages ud af brug og gives tilbage til Kirkefondet, som kunne disponere fuldt over dem. Et konkret eksempel var Fredens sogn og Nazareth sogn, der hver havde ca. 6.000 beboere. I disse sogne stod to af de gamle kirkefondskirker, Fredens kirke og Nazareth kirke, begge beliggende i Ryesgade inden for kort afstand af hinanden. De to sogne, der tilbage i 1890'erne havde huset langt flere indbyggere i trænge og snavsede arbejderboliger, burde nu næsten 40 år efter lægges sammen til ét sogn og den ene kirke gå tilbage til Kirkefondet. Dahl understregede, at ministeriet i disse planer stod fast, og han advarede Kirkefondet mod "... Fristelsen til at ville herske".⁵³ Det var de lokale menighedsråd, han prioriterede en forhandling med i denne sammenhæng (fig. 1).

Dahl var indforstået med, at dette ville fjerne noget af det "kirkefondske" ved det københavnske kirkeliv. Kirken var blevet demokratiseret, og det harmonerede ikke med særrettigheder for visse kredse i kirken. Folkekirkeligheden var efterhånden blevet styrket i hovedstaden, og 1890'ernes frygt for afkristning var en saga blot. Der var ikke det samme behov for at beskytte de særligt troende mod fritænkeriet, som havde været et af udgangspunkterne for Kirkefondet. Hvis det fremover ville blive sådan i medfør af ministerens plan, at kirkefondsfolket i København kom til at stå som en sektlignende organisation for særlige typer kristne omkring deres egne frikirker, så var det blot et udtryk for folkekirkens demokratiske udvikling – og ikke den katastrofe, som Kirkefondet frygtede. Som tiderne havde ændret sig, kunne Kirkefondet ikke hævde en position som et særligt kirkeligt departement i hovedstaden. Dahls udtalelser skal ses i lyset af en udvikling i Socialdemokratiets kirkepolitik. Sparepolitikken fra Dahls første ministerperiode pegede entydigt mod adskillelsen af stat og kirke. Dette blev besværliggjort af regeringssamarbejdet med Det radikale Venstre i 1929, hvorefter partiets kirkepolitik ændrede sig i retning af en grundtvigsk folkeforståelse.

Kirkefondets bestyrelse var meget skeptisk og så klart forslaget om sogneregulering som et umaskeret forsøg på at genere Kirkefondet mest

52. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 22/10 1929*.

53. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 22/10 1929*. Dagspressen brugte en del spalteplass på denne plan. *Social-Demokraten* skrev dagen efter om ministerens plan, hvorefter der skulle skabes "... større Sogne, saa en Del Kirker bliver overflødige", *Social-Demokraten* 23/10 1929.

Københavns sogne 1926

Numrene er de sognenumre, som du skal bruge for at finde kirkebøgerne på Landsarkivet.

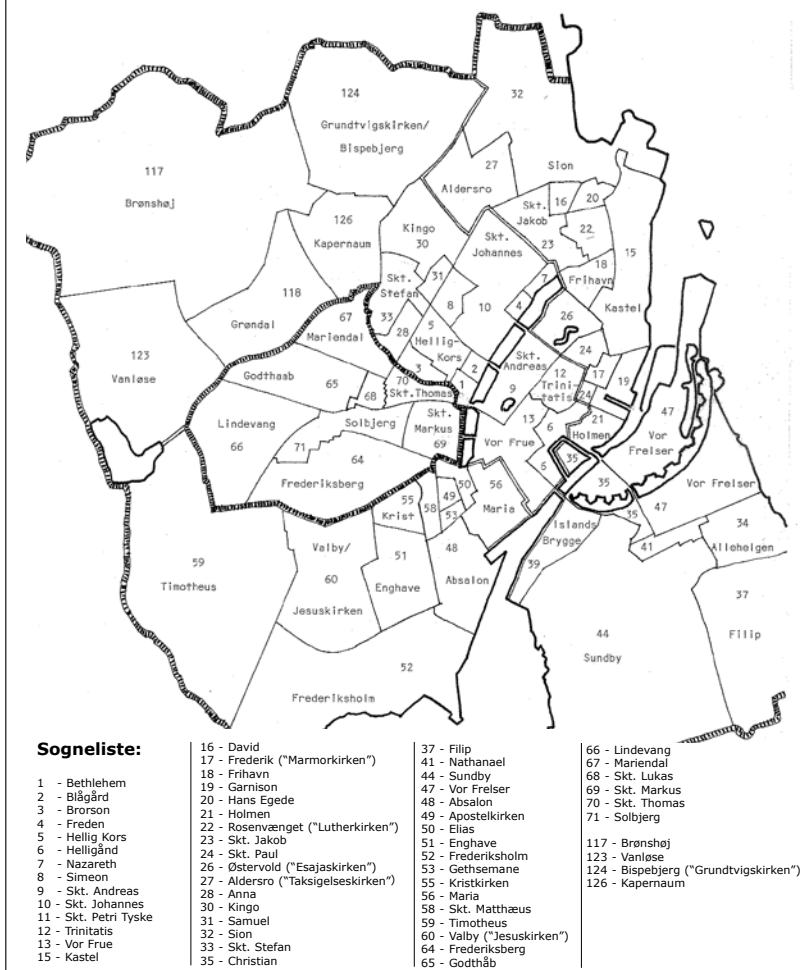

Fig. 1. Sognekort, København 1926

muligt. Forretningsudvalget optog nu forhandlinger med ministeriet, hvilket resulterede i den såkaldte "Kirkefondets nyordning" fra september 1930. Denne ordning, der skulle træde i kraft for Kirkefondets kommende kirker, betød, at Kirkefondet bevarede ejendomsretten og fik mulighed for at ansætte og lønne andenpræsten ved kirkerne. Det vil sige en tilbagevenden til perioden før menighedsrådsloven af 1922. På nær den tilføjelse, at Kirkeministeriet kunne udnævne en tredjepræst efter 15 års

forløb efter indvielsen. Aftalen indebar desuden, at kirkebestyrelsen skulle overgå til menighedsrådene, mod at Kirkefondet slap for at betale drift og vedligehold af kirkerne.⁵⁴

Aftalen var et kompromis. Kirkefondet fik lov til at ansætte andenpræsten, og Dahl fik placeret kirkernes bestyrelse i hænderne på menighedsrådene. I øvrigt var der tale om en klar aflastning af den folkekirkelige økonomi, da Kirkefondet skulle betale andenpræstens løn. Kirkefondet måtte dog finde sig i, at biskoppen Harald Ostenfeld måtte gå af som formand for Kirkefondet. I stedet valgte bestyrelsen Henry Ussing til formand. Men ejendomsretten var sikret, og Kirkefondet så frem til, at planerne om en sogneregulering nu kunne finde sted i mindelighed.

Forhandlingerne om udskillelsen af Kildevæld

Men forhandlingerne om Kildevælds sogn var besværlige. Både menighedsrådet i Aldersro sogn og i Sions sogn samt kirkekomitéen havde accepteret en plan, hvor lige mange beboere fra de to sogne skulle indgå i det nye Kildevælds sogn. Kirkeminister Dahl havde endda i juli 1930 bedt Sion sogns menighedsråd tage stilling resolutionen fra 5. september 1928, dvs. Kirkefondets plan. Ved et møde den 25. juli vedtog et enstemmigt menighedsråd imidlertid at afvise denne resolution og fastholde en ”fifty-fifty”-løsning.⁵⁵ Dette trods Kirkefondets protest.

Bedre blev det ikke for Kirkefondet, da sognepræsterne i syv Østerbrosogne, samt Rasmus Huusom, stillede et forslag til kirkeminister Dahl den 10. september 1930. Heri indgik det, at Kildevælds sogn skulle have ca. 6.000 beboere fra både Aldersro og Sions sogn.⁵⁶ Det var et forslag, der således overvejende flugtede med menighedsrådenes samt ministerens planer. Det kan nævnes, at fire af de syv var ansat ved en kirkefondskirke (fig. 2).

Der synes nu at være grobund for et kompromis om en sogneregulering på Østerbro. Problemet var, at det under alle omstændigheder krævede en ændring af resolutionen fra 5. september 1928, der blot henlagde en lille del af Aldersro under Kildevældssogn, ganske som Kirkefondet ønskede. I den sammenhæng valgte Dahl en yderst konfrontatorisk linje, hvor det nærmere var Aldersro, der skulle deles.

Det stod at læse i en kgl. resolution fra 11. oktober 1930, hvilket blev modtaget med stor vrede i Kirkefondet. Den oprindelige plan fra 1928

54. Chr. Gad 1933, s. 209.

55. Sions Sogns Menighedsråds arkiv: *Forhandlingsprotokol 25/7 1930*.

56. Kirkefondets arkiv, pakke 39, Korrespondance med Kirkeministeriet 1929-1944: *Skrivelse fra A. Biering-Sørensen m. fl. til Kirkeministeriet 10/9 1930*.

Fig. 2. Sognekort, København 1940

for et nyt sogn ville overflytte 2.000 fra Aldersro og 9.000 fra Sion til Kildevælds sogn. Men nu besluttede ministeren, at det nye sogn skulle have 2.000 fra Sion og 10.000 fra Aldersro. Sogn. Begrundelsen var, at befolkningstilvæksten i Aldersro var markant, hvorimod folketallet i Sions sogn var stagneret. For det andet spillede det en rolle, at man derved kunne undgå at skulle bygge en anden kirke i Aldersro hvis befolkningstallet her fortsat ville stige. Man var med andre ord nødt til at flytte sognegrænserne på denne måde, så man kunne hindre en sognedeling i Aldersro, som ellers under alle omstændigheder ville blive nødvendig. Man sparede med andre ord en kirke.

Kirkefondet protesterede over dette tiltag og krævede den gamle sogneplan fastholdt. Hovedargumentet var, at en stor del af midlerne til kirkens opførelse var kommet fra borgere i den tro, at det var en kirke, der rejstes for at aflaste Sions sogn. Dahls nye plan var et groft brud på overenskomsten mellem Kirkefondet og ministeriet. Dahl svarede den 15. november 1930:

Ministeriet har anset det nødvendigt at erhverve kgl. Resolution for Fastsættelsen af nye Grænser for Kildevældssogn, efter at man har indhentet Erklæringer og faaet Tilslutning fra de paagældende Menighedsraad. Ministeriet er ikke blind for det beklagelige i, at det har været nødvendigt at foretage en saa væsentlig Ændring i de fastsatte Grænser, der jo aldrig har været effektive, at nu kun en mindre Del af Sions Sogn nu er henlagt til det nye Sogn, og Ministeriet paaskønner, at Kirkekomitéen, der jo er repræsentant for de lokale Bidragydere og som formentlig har forstaaet de Vanskeligheder som den alt for tidlig skete Fastsættelse af grænser for det fremtidige Sogn har maattet berede Ministeriet, ikke har gjort nogen Indsigelse imod Forandringen.⁵⁷

Så var fronterne i den grad trukket op. Kirkefondets forretningsudvalg indkaldte til ekstraordinært bestyrelsesmøde den 19. november, alene med Kildevældssagen på dagsordenen. Kildevældsaffæren var forsidestof i dagene herefter, og der blev spekuleret i et åbent opgør mellem Kirkefondet og Kirkeministeriet. *Kristeligt Dagblad* gik hårdt mod ministeren, der tilsyneladende havde som mål at kvæle det frie menighedsliv i København.⁵⁸

Dahl deltog på dette møde med et foredrag, hvor han gentog og uddybede synspunktet fra skrivelsen af 15. november. En sognekirke kostede nu op mod 30.000 kr. om året i drift, og Dahl ønskede ikke at lade kirker indvie, som der ikke var behov for og ikke ønsket i de pågældende sogne. Ordningen for det nye Kildevældssogn var accepteret af komitéen bag den ud fra følgende betragtning: ”Derved spares en Kirke, som ellers i Løbet af faa Aar vilde blive nødvendig for aflaste Aldersro Sogn”.⁵⁹ Dahls indlæg var kontant, og der blev ikke lagt op til forhandling med ministeren, der straks efter sit foredrag forlod det velbesøgte møde.

Der var stor vrede over ministerens fremfærd, men det er værd at bemærke, at det fra flere sider bekræftedes, at kirkekomiteen bag Kildevælds kirke havde accepteret ministeriets nye plan for Kildevælds sogn. H.O. Lange sagde: ”... vi er faldet i Ryggen af Kirkekomiteen og af Præsterne i Sions Sogn. De har ikke været standhaftige”.⁶⁰ Huusom svarede hertil, at der for nylig var blevet afholdt møde i komitéen, hvor bisoppen var til stede, og heller ikke han udtalte sig imod ministerens nye plan. Huusom var dog lidt beklemmt ved at modtage rosen fra ministeren foran den samlede kirkefondsbestyrelse, men udtalte

57. *Københavns Kirkesag og Menigheden*, december 1930, s. 99.

58. *Kristeligt Dagblad* 16/11 1930.

59. *Københavns Kirkesag og Menigheden*, december 1930, s. 101.

60. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 19/11 1930*.

... vi forstaar ikke Kirkefondets Stilling. Det er aldeles ikke, fordi vi er bange, men vi maa tage Hensyn til vore Menigheder, lokale Forhold har ogsaa Berettigelse. Det andet er ødelæggende Tovtrækning. Vi er blevet uretfærdigt behandlede her (...) De maa huske, at Befolkningen ude hos os er Socialdemokrater.⁶¹

Det var en præmis, som man ikke kunne komme uden om. Kirkefondets bestyrelse kunne ikke, understregede Huusom, diktere folkestemningen i København. Der var tilmed mange socialdemokrater i området, der havde bidraget til kirken. Stillingen var ikke længere som i kampårene i 1880'erne og 1890'erne. Socialdemokratiet havde efterhånden udviklet et mere forsonligt syn på kirken. Huusom nævnte, at socialdemokraterne i Sions sogn optrådte samarbejdsvillige med oprigtig kirkelig interesse.

Arne Biering-Sørensen, sognepræst ved Taksigelseskirken i Aldersro, måtte som Huusom svare på de øvrige bestyrelsesmedlemmers kritik. Hans godkendelse af ministerens nye plan var baseret på den vurdering, at det var den bedste løsning for Aldersro sogn. De lokale sogneforhold vægtede for ham højere end de større kirkepolitiske stridigheder mellem Kirkefondets bestyrelse og kirkeminister Dahl. Huusom og Biering-Sørensen advarede mod at tage kampen op med minister Dahl. Den aflastning af Aldersro sogn, der var tale om, var fornuftig set ud fra det lokale synspunkt, og en kamp mod ministeren ville få Kirkefondet til at fremstå som en institution, der kæmpede for magten uanset stemningen i de pågældende sogne. Det samme udtalte kirkeministeren til dagspressen, der skrev intenst om sagen i november 1930. Det afgørende for det nye Kildevælds sogn var efter ministerens opfattelse stemningen blandt de lokale borgere – ikke herskesygen i Kirkefondets inderkreds.⁶²

Nøglen drejes om

Dahl efterlod den 19. november en rådvild bestyrelse, der var delt i to synspunkter. På den ene side pragmatikere, der mente, at bestyrelsen burde føje ministeren i denne sag. En af Kirkefondets grundlæggere, professor Harald Westergaard, ville egentlig helst dreje nøglen om til Kildevældskirken, men det var et problem, når bestyrelsen ikke havde hverken Sions sogn eller kirkekomitéen bag sig. Westergaard havde tidligere med succes brugt den taktik at nægte en kirkes overdragelse til folkekirkelig brug. I 1907 fremtvang han som formand for forretningsudvalget ordningen vedrørende ”den halve brug af kirken” ved at nægte at lade Filips

61. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 19/11 1930*.

62. *Politiken* 21/11 1930, *Berlingske Tidende* 22/11 1930.

kirke på Amager indvie. Men i Kildevældssagen ville han ikke anbefale denne strategi: ”For mig staar det saadan, at vi maa give efter, men under Protest”.⁶³ Det fornuftigste ville være at tage kampen på et senere og mere oplagt tidspunkt, og ikke i en situation, hvor man ikke havde de lokale folk med sig i kampen. Westergaard og præsterne Huusom og Biering-Sørensen ønskede ikke at hindre Kildevældskirkens indvielse den 23. november 1930 – men ud fra to vidt forskellige motiver, hvilket igen afspejlede splittelsen mellem den centrale kirkefondsbestyrelse og forretningsudvalget på den ene side og de lokale menighedsråd, menigheds-samfund og komitéer på den anden side. Den taktisk erfarne Westergaard ønskede ikke denne splittelse blottet for offentligheden. På samme måde var bestyrelsesformand Henry Ussing forsigtig i sine udtalelser.

Men Dahls konfrontatoriske stil på mødet havde provokeret mange af de yngre indremissionske præster i Kirkefondets bestyrelse. Det resulterede i den påfaldende situation, at de ældre kirkesagsfolk, på nær H.O. Lange, var forsigtige, hvorimod de nye generationer, under ledelse af P. Helweg-Larsen, ønskede en direkte åben kamp. Derfor var der et stort flertal for at ”at udsætte Afgørelsen af Overgivelsen af Kildevældskirken til fuldt folkekirkeligt Brug, indtil den samlede Regulering paa Østerbro er gennemført paa en kirkelig forsvarlig Maade”.⁶⁴ P. L. Jensen, hjælpepræst ved Filips kirke, sammenfattede ganske klart, hvad mange af de yngre præster gav udtryk for på mødet: ”Tager vi ikke Kampen nu, kommer den maaske ikke”.⁶⁵ Jensen mente, at Dahl ville være snedig nok til ikke at give Kirkefondet en ny mulighed for at demonstrere en åben modstand. Derfor skulle der handles nu. Den yngre Kirkefondsgeneration faldt på den måde for fristelsen til at erklære minister Dahl krig.⁶⁶

Så var kampen i gang. Aviserne skrev omfattende om sagen, uden at der dog var nogle, der kunne forklare baggrunden for et muligt brud mellem Kirkefondet og Folkekirken på grund af nogle gadestrækninger og huskarréer. Der synes at være gået kirkepolitik i sagen, da de lokale folk i Aldersro og Sions sogn ikke gav lyd fra sig. Det var alene *Kristeligt Dagblad*, der forsvarede Kirkefondet i sagen. Ikke engang *Berlingske Tidende*, der ellers altid havde været Kirkefondets trofaste støtte, kunne

63. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 19/11 1930*.

64. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 19/11 1930*.

65. Kirkefondets arkiv, pakke 4: *Bestyrelsens Forhandlingsprotokol 19/11 1930*.

66. Når P. Helweg-Larsen efterfølgende skrev om bestyrelsesmødet i *Københavns Kirkesag og Menigheden*, at der under indtryk af sagens alvor opstod en rørende og principiel enighed, så er det derfor ikke helt rigtigt.

se den højere fornuft i Kirkefondets stilling.⁶⁷ I *Menighedsbladet* satte redaktøren Axel Rosendal spørgsmålet på spidsen:

Lad være, at nogle Folk i det nuværende Sions Sogn havde glædet sig til at komme til Kildevælds Sogn, og at de i den Anledning har givet en Ekstra-Gave til den nye Kirke. Men hvem forhindrer dem i at gaa i Kildevældskirken hver eneste Søndag – naar bare Kirken snart kunde blive lukket op? Hvem forhindrer dem i at løse Sognebaand til den i Øjeblikket kirkeløse Pastor Huusom? Hvem krænker overhovedet noget som helst aandeligt Hensyn i den Sag?. Ingen. Det skulde da lige være de kirkefondske Aktivister.

Naar man fra selve Kirkekomitéens Side ikke har villet modsætte sig Ministerens Planer, naar Aldersro Sogn, hvori findes 6 Missionsfolk foruden Sognepræst Biering-Sørensen (som tillige sidder i Kirkefondets Bestyrelse) enstemmigt har vedtaget at tiltræde dem, skulde man synes, at her var ikke videre at gøre for Kirkefondets Bestyrelse.⁶⁸

Kirkefondets ledelse tog lokale Østerbroborgere som gidsler i en kamp mod kirkeministeren. Planen var, som den hele tiden havde været, at Kirkefondet ejede kirken, og at den skulle indvies med særrettighederne, og ministeren havde accepteret Rasmus Huusom som præst, ganske som både kirkekomité og menighedsråd ønskede.

Men ret overraskende kom der hurtigt et kompromis.⁶⁹ Allerede ugen efter, den 3. december 1930, afholdtes på Dahls foranledning et møde i Jacobs sogns menighedshus mellem Sions menighedsråd, Aldersro Menighedsråd, kirkekomitéen, Kirkefondet og kirkeministeren – dvs. alle interessenter i sagen. Og ifølge forskellige referater i pressen nåede man hurtigt til et kompromis, der i virkeligheden mindede om Østerbropræsternes forslag fra 10. september – et forslag som Dahl hele tiden havde siddet med i ministeriet. *Social-Demokraten* skrev om en let forhandling, og endvidere:

67. *Berlingske Tidende* 20/11 1930, *Dagens Nyheder* 21/11 1930, *Nationaltidende* 20/11 1930, *Kristeligt Dagblad* 20-21/11 1930.

68. *Menighedsbladet* 23/11 1930.

69. Ifølge Henry Ussings erindringer kom det som en overraskelse, at Dahl vendte så hurtigt tilbage til forhandlingsbordet med en forligstekst, se Henry Ussing: *Min Livsgerning som jeg har forstaaet den, II*, København 1940, s. 98.

Der er altsaa bedste Udsigt til, at disse Sognereguleringer løses paa en for alle Parter tilfredsstillende Maade, og det kunde sikkert være sket uden alle de Krumspring, som Kirkefondet har foretaget sig i den senere Tid.⁷⁰

Kirkeminister Dahl blev interviewet til *Politiken*, hvor han understregede, at hele sagen kunne have været løst noget tidligere, ”hvis Kirkefondet havde villet tage en Forhandling med mig paa Bestyrelsesmødet”.⁷¹ Her bør det imidlertid erindres, at ministeren ikke optrådte særlig forhandlingsvillig på det omtalte bestyrelsesmøde. *Kristeligt Dagblad* fortolkede kompromiset på en ganske anderledes måde. Aftalen vidnede om, at Kirkefondet var blevet taget alvorligt af Dahl, der ”..har bøjet sig for de vægtige Argumenter, der var fremkommet mod Forslaget”.⁷² Det må siges at være en kreativ fortolkning af forliget, der endte med at overføre 4.800 indbyggere fra Sion og 6.700 indbyggere fra Aldersro til det nye Kildevælds sogn. Desuden indebar forliget, at en række sogne på Østerbro efter den nye regulering havde over 12.000 indbyggere.⁷³

Den kongelige resolution om sogneregulering på Østerbro blev ikke desto mindre offentliggjort i februar 1931, og Kildevældskirke blev indviet den 1. marts samme år. Den ”kirkeløse” præst, Rasmus Huusom, kunne omsider holde sin første prædiken.

Konklusion

Kirkefondet opfattede det som en sejr, at reguleringen nu lå væsentlig tættere på 1928-resolutionen end Dahls fra oktober 1930. Kirkefondet mente at have kæmpet den rette kamp for ordentlige kirkeforhold i hovedstaden og nedkæmpet det socialdemokratiske forsøg på en lemlæstelse af sogneforholdene på Østerbro.⁷⁴ Kirkehistoriker P. G. Lindhardt skrev ligeledes om kirkekampen på Østerbro: ”Striden fik et betydeligt omfang men jævnedes ved Dahls delvise tilbagetog”.⁷⁵

Men vandt Kirkefondet reelt kampen? De endelige grænser for Kildevælds sogn var i realiteten mere i overensstemmelse med den plan, som kirkekomitéen, menighedsrådene og Østerbro-præsterne allerede havde

70. *Social-Demokraten* 6/12 1930.

71. *Politiken* 5/12 1930.

72. *Kristeligt Dagblad* 8/12 1930.

73. Kirkefondets arkiv, pakke 39, Korrespondance med Kirkeministeriet 1929-1944: *Skrivelse fra Kirkeministeriet til Københavns biskop den 8/12 1930*.

74. *Københavns Kirkesag og Menigheden*, April, 1931, Chr. Gad 1933, s. 212.

75. P. G. Lindhardt 1966, s. 145.

stillet sig bag i løbet af sommeren 1930. Man kan spørge, hvorfor Dahl valgte en hård kurs i form af forslaget fra oktober 1930, når han havde alle involverede aktører i sagen bag sig – undtagen kirkefondsbestyrelsen. Med tanke på, at han allerede en uge efter det ekstraordinære bestyrelsesmøde havde forligsteksten klar, synes forklaringen nærmere at være den, at Dahl direkte ønskede et åbent opgør, der ville udstille Kirkefondet som centralistisk og magtstræbende og uden forbindelse til de lokale kredse. Han slog derefter let af på indholdet af resolutionen fra oktober 1930, der tilsyneladende alene skulle fremprovokere en bestemt reaktion. På den måde havde Harald Westergaard set rigtigt, da han advarede mod et åbent opgør.

Kirkeminister P. Dahl havde opfordret socialdemokrater til at opstille ved menighedsrådsvalgene i Aldersro sogn og Sions sogn for dermed at have en platform for kampen. Det var ikke tilfældigt, at det var her, sogneomlægningen var mest kontroversiel. Kirkefondet skulle provokeres til at udstille sin svaghed, som bestod i den manglende forbindelse til sogneniveau, hvor menighedsrådene fik mere og mere magt. Menigheds-samfundene havde ikke vist sig at være den spydspids for kirkelivet i København, som Kirkefondet havde håbet på.

Kirkefondets sejr var en pyrrhussejr. Det var lykkedes for kirkeminister Dahl at isolere Kirkefondet som en institution, der søgte at fastholde en magtstilling på trods af stemningen i de lokale menigheder og en kirkekomité. En institution, der stod fast på særrettigheder og ejendomsret for at fastholde grebet om København. Kirkekampen på Østerbro udstillede, at nok var Kirkefondet en effektiv kirkebygger og indsamlingskomite, men tiden som den åndelige paraply, hvorunder det københavnske kirkeliv udfoldede sig, var ved at være forbi. Initiativet lå lokalt og i høj grad i menighedsrådene. Dahl lokkede Kirkefondet i en fælde i 1930, og konflikterne på Østerbro pegede reelt set frem mod den endelige afvikling af Kirkefondets særrettigheder i 1940, hvorefter Kirkefondets kirker alene var underlagt den kirkelige lovgivning på lige vilkår med alle folkekirkens øvrige kirker. De nye kirker, som Kirkefondet fortsat opførte de kommende to årtier, overgik i stigende grad til selveje. For de gamle kirkefondskirker bevarede Kirkefondet dog ejendomsretten. Og den har de stadig i dag.

Summary

The Church battle of Østerbro, Copenhagen

The social democrats and The Copenhagen Church Building Fund in the interwar period

The Copenhagen Church Building Fund was formed in 1896 as a joint venture between lay volunteers and the ecclesiastical authorities. The Church Building Fund raised money for the building of numerous churches and they formed active congregations around these churches. The Church Building Fund occupied an exceptional position in the Danish national church in two ways. First of all they owned the churches whereas the majority of Danish churches were independent. Secondly, The Church Building Fund for each of their churches had the right to appoint an additional clergyman of their choice, regardless of the wishes amongst the majority of the parishioners.

In the 1920's a conflict broke out between the social democratic government and The Church Building Fund. P. Dahl, the minister of ecclesiastical affairs, argued that the rights of The Church Building Fund were incompatible with the democratic ecclesiastical legislation of the 20th Century. When The Church Building Fund refused to revoke these rights, Dahl encouraged the labour population to vote for social democratic candidates for the parochial church council election of 1926. The social democrats got the majority of votes in two neighboring parishes in Copenhagen and for the next four years Dahl and the majority of the two parochial church councils fought The Church Building Fund. The Fund argued that the exceptional position in the national Danish church was needed in order to protect the core of its contributors – the strictly devoted minority of parishioners – from the “half-hearted Christian majority”. The social democrats argued that the church building in the 1920's was increasingly financed by all parts of the population and not only the strictly devote Christians. The Social Democratic Party had adopted a more positive attitude towards the national church, and every parishioner should have an equal saying in the churches.

The conflict reached its climax when a new parish, “Kildevæld” was to be separated from the two social democratic dominated parishes, “Aldersro” and “Sion”. The Church Building Fund was led by strong characters, such as professor of economics Harald Westergaard, the rural dean Henry Ussing and pastor P. Helweg-Larsen. In 1930 they managed to obtain special ecclesiastical rights for the newly planned parish church in Kildevæld, much to the dissatisfaction of social democrats.

The general interpretation among church historians is that The Church Building Fund in 1930 defeated the social democrats and the Ministry of

Ecclesiastical Affairs. But this article argues that it was a pyrrhic victory. The new parish church of Kildevæld was consecrated in accordance with the traditional congregational and ecclesiastical values of The Church Building Fund. But the struggle at the same time revealed that the former strong tie between the board of The Church Building Fund and the local committee's and congregations was in fact impaired. At the local level people usually supporting The Church Building Fund were beginning to question the strong authority of The Church Building Fund. The board was left with strong legal rights but seemingly diminishing spiritual ones. By deliberate strategic moves, the social democratic minister of ecclesiastical affairs, P. Dahl, actually managed to display The Church Building Fund as an isolated organization. It no longer held the strong central authority in Copenhagen. The future belonged to the parochial church councils and church democracy.

These events in fact pre-empted the final dissolution of the exceptional position of The Church Building Fund in 1940. Nevertheless, The Church Building Fund continued to finance and raise churches in the following decades. But each church was now subordinate to the ecclesiastical legislation equal to any other parish church in the Danish national church.